

106

КРИТИЧНА БІБЛІОТЕКА

ІВАН КАПУСТЯНСЬКИЙ

СОЦІАЛЬНА ПІСНЯ НА УКРАЇНСЬКОМУ ГРУНТІ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
У К Р А І Н И

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Харків, площа Тевелева, 4. Тел. 8—35; 16—38

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО

Амнуель. Марат. П'єса на 1 дію. Переклад В. К. 24 стор., ціна 15 к.

Білоусов, В. На шляхах. Драма на 2 дії. Переклад з російської мови. 64 стор., ціна 15 к.

Винниченко, В. Голод. Оповідання. З портретом автора. 128 стор., ц. 10 к.

Винниченко, В. Талісман. Оповідання. З передмовою Горещького. 151 стор., ціна 10 к.

„До перемоги“. Роскішно видана революція. читанка-декламатор. Уложив Панченко.

Центральним Методологічним Комітетом Народного Ком. Освіти У. С. Р. Р. рекомендується для робітничої та селянської молоді, дітей старшого віку, шкільних бібліотек, клубів, гуртків, просвіт.

Зміст: I Старий лад. II Вогники. III Блискавиці повстань. IV Вир боротьби. V Пісні революції. VI Нове життя. 342 стор., ц. 1 крб. 40 к.

Єллан, Вас. Удари молота і серця. 24 стор., ц. 10 к.

Кольодель. Местник. Інценіровка з оповідання. 16 стор., ціна 10 к.

Короленко, В. Твори - переклади. За редакцією акад. С. О. Єфремова.

Том I. 394 стор., ц. 2 крб. 70 к.

Том II. 406 стор., ц. 2 крб. 50 к.

Том III. 380 стор., ц. 2 крб. 30 к.

Коцюбинський, М. Сміх. Він іде. З портретом автора. 82 стор., ц. 10 к.

Коцюбинський, М. Твори. Під редакцією і з переднім словом академіка Сергія Єфремова. Том I. 224 ст., ц. 50 к. Том II. 312 стор., ц. 50 к.

Коцюбинський, М. Fata morgana. З сільських настроїв. 186 ст., ц. 10 к.

Коцюбинський, М. Казка. Ціна 5 к.

Кулик, І. Мої коломийки. Збірник поезій (з галицького альбому). 24 ст., ціна 5 к.

Кулик, І. Зелене серце. Другий збірничок поезій. 48 стор., 1923 р., ціна 45 к.

Лебединець, Михайло. Вікно розчинене (Ковельян). 48 стор., ц. 5 к.

Мамонтів, Я. Третя ніч. Захід. Драматичні етюди. 44 стор., ц. 15 к.

Мамонтів, Я. Над безоднею. Драма в 3-х актах. 44 стор., ціна 15 к.

Михайличенко, Гнат. Блакитний роман. 52 стор., ціна 5 к.

Пахомов, Д. А. Перший мистець. Повість з часів кам'яної доби. Переклад Б. Щербаненка. З малюнками. 116 стор., ціна 35 к.

Пилипенко, С. Байківниця (чверть копи байок). З малюнками. 24 ст., ціна 15 к.

Рижов, П. Д. Чудо. Бувальщина, на 1 дію. 20 стор., ціна 5 к.

Роллан Ромен. Жан Кристоф. Ч. II. Зоря. Переклад Джунківської. 192 ст., ціна 20 к.

Ряло, А. Дві сили (дух власности). П'єса на 4 дії й 5 карт. 60 стор., ціна 20 к.

Сінклер, А. Герой капіталу. Переклад і передмова Н. Романович. 102 стор., ціна 15 к.

Старицький, М. Богдан Хмельницький. (II дія). В обробленні рефертуарної секції Всеукртео. 24 стор., ціна 10 к.

Тесленко, Архип. „Тяжко“ й інші новелі з передмовою Г. Коцюби. 88 стор., ціна 5 к.

Українка, Леся. В катакомбах. Вдому роботи в країні неволі. На полі крові. З портретом. 24 стор., ціна 20 к.

Уельс, Г. Війна світів. Переклад Піддубного. Передмова С. Зеленецького. 266 стор., ц. 30 к.

Франко, І. Вічний революціонер. Вірші. 46 стор., 1921 р., ціна 5 к.

Франко, І. Voа constrictor. 187 ст., ціна 10 к.

Хоткевич, Гнат. „Вони“. Драматичн. етюд на 1 д. (діється в 1905 р. на початку революції). Друге видання. 28 стор., ціна 5 к.

„Плуг“. Роскішно виданий літературний альманах Спілки селянських письмен. „Плуг“ за редакцією С. Пилипенко. Збірник перший. 220 ст.

КРИТИЧНА БІБЛІОТЕКА

ІВАН КАПУСТЯНСЬКИЙ

СОЦІАЛЬНА ПІСНЯ
НА УКРАЇНСЬКОМУ
ГРУНТІ

Зб. шк. Т.л. УРСР - 1954

Львів. Бібліотека
АН УРСР

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1924

Ш 3 (2-14u) - 631

Друкарня Державного Видавництва
України імені Г. І. Петровського.
Харків.

С. 20. 3

~~1342.~~

Одним із перших виявів творчости дикуна була пісня.

Первісна людина закріплювала співами все, що бачила, переживала, чого чекала й бажала. В дальнішому, в міру поступу й розвитку форм суспільного життя, збільшувалися тільки обсяг і кількість їх.

Тому праця по збиранню пісенної творчости кожного народу мала своїм наслідком силу матеріалів.

Це-ж можна сказати й про пісню українську. Зібрана до цього часу дуже велика кількість пісень показала, що нарід оспівує все в своєму житті, від початку його й до смертного кінця. По вживаному розподілу пісні можуть бути, головним чином, звичаєвими (скажемо: колядки, веснянки, похоронні) і побутовими (чумацькі, салдацькі, фабричні, на пригоди селянсько-козацького життя й ті чи інші історичні або громадські події).

Не беручися дати огляду всіх пісень, ми звернемо увагу лише на ті з них, що відбили на собі умовини соціального життя й де-які політичні менти нового часу.

УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ СТАРОГО ЧАСУ

Серед моря пісенної творчости, що нею віками скрашував український нарід своє страждення життя, червоною низкою тягнуться пісні соціальні. Це ті пісні, що являлися протестом на насильство, поневолення, визискування, бунтом або хоч передумовою його. Вони виховували прагнення до волі, кращого майбутнього, до борні й здобування.

Їх часто викликало саме життя, дійсні події й люди. Не беручися переглянути їх усі, згадаємо тільки більш характерні для того чи іншого часу.

Нерівність є те, що завше найбільше вражало.

Ще аж у 16 в. була зложена пісня про Штефана-воеводу («Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?»,) який не хоче взяти

з собою дівчини тому, що вона йому нерівня; і тільки коли та кинулася в Дунай, він її рятує, обіцяючи зробити «миленькою» собі («Дівонько, душенько, миленька мі будеш!»).

Магнат-самодур пан Потоцький, староста Каньовський, у 18 в. застрілює селянську дівчину, красуню Бондарівну, за те, що вона не схотіла його покохати й кидає батькові за неї бочку талярів (пісня «У містечку Богуславку») ¹⁾.

Вбивці у ній докору нема, як і помсти. Зате козаки, хоч вони й не могли бути масою класово-свідомою, карали зраду народові, перехід на службу панську. В одній пісні («Гей, був в січі старий козак, на прізвище Чалий») оповідається про такого зрадника-січовика:

«Ой, не схотів-же той Сава козакам служити:
Відклонився до ляшеньків, в Польшу паном жити;
Гей, та схотів братів-запоріжців по степах ловити».

Наслідком була жорстока помста. Надіслані два гайдамаки на дому одрубують йому голову:

«Оце тобі, пане Саво, сукні-адамашки,
Що ти нажив, вражий сину, з козацької ласки». (Р. 202).

Ворожнеча межи незаможними й багатіями, така природня й невмируща, їх взаємне презирство відбилися в поширеній пісні про гульню в корчмі голоти — «Ой, наступила та чорная хмара». Ця пісня, відома по багатьох записах, на думку М. Драгоманова, веде початок від Чорної Ради 17 в., коли «чернь» і запоріжці побили старшину та дуків.

Та-ж неповага до бідноти подібно була скараною й по пісні-думі другої половини 17 віку про Хвеська Ганжу Андибера, хоч тут почувається глибший корінь ворожнечі, що полягав у посіданні земель багатіями. — До корчми в Черкасах з'являється погуляти голодранець-запоріжець. Одяг у нього дуже нужденний:

«На козаку, бідному нетязі,
Три сіром'язі,
Опанчина розгозова,
Поясина хмельовая!..
На козаку, бідному нетязі, сап'янці,—
Видні п'яти й пальці;
Де ступить — босої ноги слід пише.» (Р. 221).

¹⁾ Див. у Д. Ревуцького «Українські думи та пісні історичні», 197 с. К. 1919 р. Видавництво «Час». По цьому збірнику цитуються пісні, далі помічені через Р.

По такому одягу його шинкарка Настя хоче за чуба витягти, або частувати кухлем поганого пива. Три-ж дуки срібляники, що тут сидять, з нього сміються. Але козак-нетяга витягає на заклад свою позлочену чеканену ручну зброю, а потім і чересок з червінцями. По його поклику в квартиру, з річки йому приносять козаки багатий одяг і починають надівати на нього.

Дуки визнають, що це гетьман, і кличуть сідати до них ближче «радиться, чи гаразд-добре на славній Україні проживати!».

Та їх медів він не схотів пити, ні рад слухати, а просто наказав товаришам їх висікти:

«Тоді-ж то козаки, діти, друзі-молодці, добре дбали,
Сих дуків-срібляників за лоб брали,
Із-за стола, наче волів, вивождали,
У три березини протягали,
А ще стиха словами промовляли—
«Ей, дуки, кажуть, ви, дуки!—
За вами всі луги і луки,—
Нігде нашому брату, козаку-нетязі, стати й коня
попасти»... (Р. 227)

Вони, мабуть, більше за самого гетьмана знали, за що сікли. Були часи, коли й війни набирали характеру борні народніх мас проти намагань їх підклонити для визискування. В одній думі співалося:

«То ще - ж то ляхи, мостивії пани, по козаках і по мужиках
стацією постали,
Од козацьких, од мужицьких комор стали ключі одбирати,
Да стали над їх домами господарями:
Хазяїна на конюшню одсилає.
А сам із його жоною на подушках починає»¹⁾).

Природнім протестом проти цього були повстання й козацькі війни.

Пізніше, знищення козацтва нарід і самі козаки зрозуміли, як подію, що сталася через панство і в його інтересах. Ось уривок із пісні, присвяченої цьому:

— Гей, ви, запоріжці, гей, ви, молодії,
Де-ж ваші жупани?
— Гей, наші жупани поносили пани,
Самі ми пропали!

¹⁾ С. Єфремів, Історія українського письменства, 149 с., видання 3, 1917 року.

- Гей, ви, запоріжці, гей, ви, молодії,
Ой, та де - ж ваші списи ?
- Ох, і наші списи у пана у стрісі,
Самі ми в лісі.
- Гей, ви, запоріжці, гей, ви, молодії,
Та де - ж ваші рушніці ?
- Ой, наші рушніці в пана у світлиці,
Самі ми в темниці ¹⁾.

Так зворушливо освітлює відомий історичний факт пісня.

НАРОДНЯ СОЦІАЛЬНА ПІСНЯ 19 ВІКУ

З'являлися потім нові пісні, де вже оспівується бурлацьке й розбійницьке життя. Вони теж були соціальним протестом. Улюбленим героєм цих пісень був розбійник початку 19 в. Кармелюк ²⁾. У відомій пісні «За Сибіром сонце сходи ь» оповідається, як йому постійно доводилося ховатися від обдираласесорів, ісправників, навіть удома з сім'єю не бувати. А тим часом по шляхах і лісах він грабував тільки багатіїв, архіреїв, і вважав себе за цілком безневинного й навіть потрібного громаді, — щоб людей зрівнювати, як герой Чіпка — П. Мирного :

«Зовуть мене розбійником,	У багатого візьму я,
Кажуть, що вбиваю ;	Убогому даю ;
Я нікого не вбиваю,	Отак гроші поділивши,
Бо й сам душу маю.	Я гріху не маю». (Р. 216).

Ще гіршим лихом для селянства була панщина, на якій кріпаки позбавлялися всякої змоги працювати для себе, лише лили ріки поту для інших :

«А в нашого оконома шовкові онучі,
Плачуть, плачуть бідні люди, із панщини йдучи,
Поблазили волам шиї, бідним людям руки,
Набралися бідні хлопи за панщини муки!» (Р. 249).

Такі скарги чуємо ми в одній пісні. Селяне, тижнями працюючи на панів, запивали, йшли у гайдамаки.

Правда, траплялися й інші випадки, але вони вже були звязані з гіркою расплатою й карою иноді на все село чи двірню.

¹⁾ М. Драгоманів. Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. Женева. 1883 року. 33 с.

²⁾ Иноді на Правоберіжжі Самусь, в нові часи — Сметана.

Так, перед знищенням кріпацтва було, в с. Дорогинцях Ніжинського повіту на Чернігівщині, забито пана Саливона «зо сердечну доброту й благонравне поводження» з селянами. На це зложена тоді й пісня. Ось уривок із неї:

«Ой, косили косарики півтори неділі,
Не бачили косарики хліба ні скорини.
Ой, косили косарики та радили раду,
Та й убили Саливона за усю громаду.
А в нашого пана побиті колочки,
Оце тобі, вражий пане, хазяйськії дочки.
А в нашого пана плетені тини,—
Оце тобі, вражий пане, хазяйськії сини». (Р. 270).

Пісень про панщину записано на Україні всього біля сорока. Переважно це є жалі на кріпацьке бідкування, коли, постійно працюючи над землею, доводилося сидіти й без хліба:

«По три дні хліба я не бачу В пана і псам хліб є,
І разом з жінкою гірко заплачу. А в мене і дітям немає».

Сваволя панська іноді дозволяла забірати й у самого селянина посів, без платні, хіба з прочуханкою йому в нагороду.

«Ой, содома, пане брате, содома, содома,
Нема в мене сніпка жита ні в полі ні дома;
Було в мене, брате, жито зелене, зелене,
Заїхали вражі пани, забрали на січку.
Ох, пішов я, пане брате, плати поминати,
А він мене вибив добре та й випхав із хати»¹⁾.

Дуже тяжкою була кріпацька неволя й у Галичині. Коли в Путилові в 40-х роках 19 в. збунтувалися з-за лісу селяне пана Ромашкана, останній, за допомогою комісара й війська, виловив їх, поналивав на голови гарячої смоли й пороспинав руки на дрючках, а потім селян через десятого добре побив буками. Вояків-же розставили по хатах. Про них зложена тоді й пісня:

«Ой, ріжуть сірі воли, жовніри ся ділють,
А Джурджован, то славний пан, нічо му не вдіють...
...Записали Путилову, що самі опришки²⁾.
Звоювали Путилову в велике говіння,
Та забрали барабульки, нема й на насіння»³⁾.

1) Цітов. по С. Ркліцькому— «Пісні люду нашого про панщину й волю» (5 с.), Кремінчук, 1917—14 с.

2) Розбійники.

3) «Етногр. Збірн.», т. V, 144 с., Львів.

Нешадно били за спізнення на панщину, за найменшу провину. Вихід із цього і помста за це були звичайні: або стати розбійником, або втекти від пана :

«Чує мужик: добра нема ні в ночі, ні в днину,
Забрав жінку з діточками, утік в Буковину».

А от і друга галичанська пісня про кріпацтво :

«Добре було нашим батькам на Україні жити
Доки не знали наші батьки панщини робити.
Зразу були добрі пани, легкі на роботу:
Цілий тиждень собі роби, панові в суботу.
Як настали лихі пани, тяжкі на роботу:
Цілий тиждень на панщині, толока в суботу.
А в суботу на толоку, в неділю на варту:
— Ой, дай мені, орендарю, горілки хоть квартиру» ¹⁾.

Напитися, щоб забути про все — в цьому був також вихід зі стану, властивий для пасивної людини.

Час, коли настало скасування панщини, був для селян найщасливішим, бо — «тепер наші мужики із панами врівні».

Дужим докором минулому звучать слова пісні, присвяченої цій події :

«Пішла наша панщина, аж гори тряслися,
А за нею всі пани: «Панщино, вернися!» —
«Не вернуся, забарюся, бо не маю часу,
Було-б мене шанувати із першого разу;
Було-б мене шанувати та й не катувати,
За собашню не міняти, та й не продавати».

І панам тут-же лишається признатися :

«Колись ми були пани, —
Тепер шарлатани». (Р. 251).

Глитаї та куркулі по селах теж тямили придавити слабих та бідних. Некрутчина, важка, особливо при Петрі І, та довга, (до 25 років при Миколі І) була одним із їхніх засобів.

¹⁾ М. Драгоманів — «Нові українські пісні про громадські справи» (1764 — 1880) 1918 р. Видання 2, 33 с. К.

Із багатьох пісень, їй присвячених, наведемо одну, що сама за себе говорить:

«В неділеньку уночі	Буде землю орати.
Сходилися багачі:	Як візьмемо бідного,
Стали раду радити, —	Буде плачу немого.
Кого в некрути взяти:	Гей, у вдови гарний син —
«Є у вдови два сини,	Він до того способен.
То віддаймо в осени.	Як віддамо сироту,
Багатого не'ддати —	Позбудемось клопоту!» (Р. 242).

Під час, коли не було військової повинности, для всіх обов'язкової, пани й багаті селяне мали за свій привілей віддавати невгодний для них, переважно — бідняцький, елемент на військову службу, що іноді бувала гірше за каторгу або заслання — для некрутів, за смерть — для домашніх.

Наймитам раніше теж жилося тяжко. Свідками зберіглися наймитські пісні. В одній із них, «Нема горя так нікому», списана їхня доля такими словами: —

«Що бурлака вірно робить,	Де ти в чорта волочився,
Аж піт очі заливає;	Заросився, замочився,
А хазяїн його лає,	Вечеряти опізнився» ¹⁾ .
А хазяйка повторяє:	

Жалі на найми дуже часто можна зустріти в народній творчості. У ній тільки можна було вилити незадоволення, що все життя доводиться працювати на других, орючи чужі ниви, обслуговуючи чужі сахарні, пивниці:

«Ой, хто журби не знає —	Та не знав я долі ніколи,
Нехай мене питає.	Все чужії воли пасучи,
Ой, виріс я в наймах, в неволі;	Все чужії вози мажучи» ²⁾ .

Так сумує якийсь наймит. Життєва неправда приводила нарід до сумних висновків:

«Уже тепер правда сидить у темниці,
А тая неправда з панами в світлиці...»

Чути в пісні іноді роспуку цілком споневіреної людини:

«Та бодай було мені, мати,	Як такому нещасному
Та на цей світ не родиться,	Та й у наймах волочитись» ³⁾ .

¹⁾ Ол. Дорошкевич, Українська література, 481 с., К. 1923 р.

²⁾ Єфремів, циг. праця, 152 с.

³⁾ Дорошкевич, тамо-ж 96 с.

Инше зло соціального укладу життя теж чимало викликало нарікань, що пісня для них являлася формою, в яку вони виливалися. Скажемо, є багато сатиричних пісень на духівництво, крамарів, писарів, адміністрацію.

От, напр., пісня-сатира цього роду, записана на Київщині:

«От - так, хлопці, як бачите,
Громада бідує:
Деруть пани, деруть жиди,
Ще й піп не дарує.

Дай попові, дай дякові,
Паламару тоже,
А староста шепче ззаду:
— Дай й мені, небоже!»¹⁾

Так у самих тяжких обставинах пісня являлася потіхою селянина й робітника, замінюючи йому часописи й публіцистику, виховуючи почуття своєї людської гідності.

У старих піснях іноді буває трудно виявити соціальну чи національну підкладку, ми в них маємо, як от, наприклад, у поширеній серед інтелігенції пісні «А вже років двісті, як козак в неволі», де козацька доля жаліється, що вона —

«у неволі, у ярмі,
під турецьким²⁾ каравулом, у тюрмі».

Те ж саме і в другій відомій пісні — «Закувала та сива зозуля» з закованими турецьким султаном «хлопцями-молодцами». Не те в революційних піснях.

ПІСНЯ ЗА РЕВОЛЮЦІЙНОГО ЧАСУ

Після Жовтневої Революції найбільше поширеним видом народньої творчості, що на ньому відбивалися події того чи іншого менту соціальної борні, являються «частушки». Народившись ще до війни, років 60 тому назад, широкою хвилею розповсюдившись у великоросіян, вони стали відомими під час війни й голоду і серед українського населення, що переймало їх від військових і мішочників, засвоюючи на українсько-російському жаргоні, а то й на російській мові. Колишній переважний зміст їх про кохання почав замінюватися більш сучасним. У старі форми виливалося оспівування нових подій, що часто навіть не мало на меті їх організовувати, а лише фіксувати, а то й посміятися з них.

¹⁾ М. Драгоманів, «Нові українські пісні про громадські справи», 1918 р., К., видання 2, 140 стор.

²⁾ Або: московським.

Коли в Росії темами для соціальної частушки є царська влада, Лютнева й Жовтнева революції, куркульське й трудове село, жіноче питання, дезертири й партії¹⁾,— на українському ґрунті такими темами є петлюрівщина, денікинщина, махнівщина та радянська влада. Численна зміна тут влад не могла лишити населення байдужим, не втягувати його в борню. Іноді при таких пертурбаціях, особливо для заможних кол, було приємно згадати прихильно колишнього царя, хоч і з не дуже почесним для нього епітетом.

Цьому сприяла й голодна скрута, що була наслідком війни та різних переворотів —

Как бил Миколаша дурачок, Бил хунт хлеба п'ятачок; Как настала Україна, Стало хлеба хунт полтіна;	Настала комуна, Розділа й розбула; А когда настал Совет, Стало хлеба совсем нет ²⁾ .
--	--

Або по другому варіанту.—

Як був у нас Микола дурачок, Було хліба хунт п'ятачок;	А тепер комуністи, Нема чого їсти (Г).
---	---

Порівняння, що виходили з тимчасової економічної руїни, маємо і в других частушках:

Ранше були мужички Хліборобчики;	А тепер — позгинались, Як горобчики (Г).
-------------------------------------	---

Іноді таке зіставлення переходить у скреготіння зубами й лайку на представників нової влади, що ясно свідчить про

1) Див. статтю Д. Семеновського «Современная частушка», в «Красной Нови», ч. I, 1922 р., 52 — 61 с., М.

2) Ця пісня присказка, як і інші, помічено далі через літеру Г в дужках,— записані Теодором Гавриленком на селах Чорноморського побережжя і в Миколаєві. Користуємося ними по великій його рукописній етнографічно-діалектологічній збірці, надісланій до спілки «Плуг», змінюючи його невдалу транскрипцію на звичайну, прийнятну в літературній мові. Пісні без помилок записані мною в Полтаві й Харкові, від курсантів Полт. Губпартшколи, студентів ІНО й робфаківців Харк. Техн. Інст., які тісно зв'язані з селом чи робітничими колами, що з них вони вийшли. Багато записано від окремих осіб, що по змозі зазначено. Пісні й частушки, що пішли від куплетистів або зайшли з Росії через червоноармійські частини, поскільки можна було визначити штучність їх походження й визнати нехарактерними, виключалися.

походження пісні з тих чорносотенного настрою кол, для яких революціонер і душогуб — синоніми, для яких нема навіть різниці межі петлюрівською й радянською владами.—

Як був царь та цариця,
То їли ми книші й паляниці,
А як настали совети,—
Де не заглянь, то самі атамани,
Комітетчики і ватагарі,
Де не заглянь — душогубці, тюремщики. (Г).

Але все-ж під час революційний пісенна творчість і в осуді царської влади набірає більшої виразності, якої не було в старих піснях. В одній, напр., колишній пісні «Чорні галки, галинята круту гору вкрили», новобранці жаліються, що їх додому царь не пускає, але-ж вони й виправдують його:

Ой, не так царь, ой, не так царь, Хоче нами, молодцями,
Як царева мати: Турка звоювати.

Це стара пісня, лояльна. А от одна сучасна, записана з уст школярів у Миколаєві, можливо з де-якими книжними впливами:

Як був царь та цариця, Була для смерти косовиця. А як царя ізвергли, То хоч трохи почили. Та поживем іще більше, Як не мішатимуть пани. І сам віз нового життя, Що важко везеся.	Розчистим дорогу Ми для нового возу. Знатимуть тоді пани, Як лаять свободу. Ізвергнем ми всіх панів Аж до чортів у пекло, А без їх ми заживем Весело та тепло... (Г).
---	--

Тут чувається вже де-яка класова свідомість і молоде завзяття.

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА

Про Центральну Раду згадок у народній творчості занотовано мало поки. В окремих випадках одмічені тільки дотичні до її діяльності події:

А під мостом риба з хвостом, А на мості раки:	Утікайте, москалі, Бо йдуть австріяки.
--	---

Невдалий візит імперіялістичної Германії на територію «Української Народної Республіки», для звільнення її від «большевиків» гостро відчутий був на житті економічному:

Ой, кислиця моя,	Німцю в руки ¹⁾ попадьош,
Куди котишся,	Не воротишся.

Взагалі прихід чужинців був неприємним, бо він ішов всупереч викинутим державним гаслам:

Україна вільною считалась,	Чужой власті
С самостійністю своєю,	Подчинялась...

Є про Ц. Раду й одна з досить популярним зараз мотивом пісня, що характеризує колишній гострий конфлікт її з більшовиками:

Як на нашій Україні	Вдвох оні сорганізували
Сталась новина:	Огромную рать,
Молодая Україна	Чтоб пойти на Україну
Раду родила.	Раду разогнать.
Ех, ребйонок не простой он,	Коцюбінський занімаєть
Буржуазен весь;	Бахмач, Нежін і Крути,
Ленін з Троцьким собралися	А Петлюра й Виніченко
На святую месть.	Дають латати ²⁾ .

Непевна класова позиція й слабкі урядові кроки Ц. Ради залишили по собі слід у цій пісні.

ГЕТЬМАНЩИНА

Відбилась і гетьманщина в окремих частушкових куплєтах, хоч їх є також мало:

Україна всей країною	Скоропадського законам
Вільною считалась;	Вона подчинялась.

Тяжіння нової держави до німецького імперіялізму, що його виявили петлюрівські урядові кола, частушка не могла поминути.

Україна молодая,	До Берліна доберьошся,
Куда котішся, —	Не воротишся.

¹⁾ Або: «на седьмую» (тоб - то лінію під Харковом, де Антонів карав смертю контр - революціонерів перед наступом німців) чи «чека».

²⁾ Записана на Чернігівщині в 1923 р. Ів. Шевченком, 21 р.

Є й окремі пісні, присвячені гетьманщині:

Гей, нумо хлопці, Славні молодці, Треба до купи єднатися, Пану гетьману і звірю пану Годі вже нам покоряться! Вкупі до зброї, Ради лихої — Слухати ми перестанем,	З людом робочим — Волі ми хочем, І на буржуїв повстанем. Землю здобудем, волю звоюєм, Та й будем жить веселіше; Щастя в нас буде, любов прибуде, Буде все те, що миліше ¹⁾ .
--	---

Таких переспівів цієї відомої пісні «Гей, нумо хлопці» ходить у масах багато (особливо серед комсомольців).

Иноді попадаються пісні, в яких темою є й Центр. Рада й Гетьманщина:

У нас на Україне Новіє порядкі, Рядкі, рядкі, распорядкі, Новіє порядкі.	Немці приходілі Гетьмана скрепілі, Елі, пілі, елі, пілі, Денег не платілі.
У нас на Україне Множество народу, Роду, роду — всякого сброду, Множество народу.	Как нас австріякі Очень полюбілі, Білі, білі — колотілі, Очень полюбілі.
У нас на Україне Сушая отрада, Рада, рада, Сушая отрада.	Намі управляють Сініє жупани, Пани, пани, пани, пани, Сініє жупани.
Как нас австріякі Очень уважалі, Жалі, жалі — прижималі, Очень уважалі.	Намі управляєть Гетьман Скоропадський, Свино — психо — свино — психо, Свинопсихопатський.

Записав цю пісню Ів. Шевченко. Співали її в боєвому червоному Тарашанському полку 44 дивізії в 1921 р. Продукт, певне, колективної творчости, вона яскраво відбиває відношення до тих влад червоноармійської маси.

ГРИГОР'ІВЦІ

На півдні була поширена в 1919 р. пісня григор'ївців — їхнього загону, що там переходив. —

¹⁾ Пісня часів 1918 — 19 р. на Правоберіжжі, записана Ів. Шевченком.

Нащо нам жити, кохаючи пуза?
Нащо нам лити кровавії калюжі,
Гинути марно батькам і синкам?
Доки-ж ми будем в кріпацтві здихати,
Тяжким ярмом ревнують?
Треба всіх хлопців докупити зібрати, } 2
Треба всі царськії пута порвать. }

Той-же, як брату, порадоньку шепче,
Той навчає громити жидів;
Той по закону остроги будує, } 2
Той-же для темних ланцюги кує. }

Тяжкими податями нас обложили,
Чорнії хмари витають наші дні.
Чорнії хмари недовго вже будуть,
Соняшний промінь засяв.
З каторги вийдуть закуті в ланцюги, } 2
Ті, що боролись за краще життя. }

Вона має в собі долю неопределених ідеалістичних поривань і зложена під значним впливом «Кобзаря» Шевченка. Протитипом її є дореволюційна пісня — «Капшуче, брате, друже ти мій».

Але цей ідеалізм на порох розлітається в життєвих відносинах і виявлює в григор'ївцях їхнє дійсне обличчя шовіністів — погромщиків.

Душу й тіло ми положим	Ще не вмерла Україна,
За нашу свободу,	Але може вмерти,
І жидів всіх повкидаїм	Бо сама її комуна
Із мосту та в воду.	Привела до смерти.

Цю пісню співали теж григор'ївці, коли брали Кременчук.

ПЕТЛЮРІВЩИНА

Можливо через невиразність і короткий час свого панування, петлюрівська влада відбилася в пам'яті піснотворців не дуже характерно, хоч де-які риси її схоплені вдало. Одмічений мент роздоріжжя й безладдя:

Ой, Україна,	Почему у тібя
Ти Україна,	Трі хозяїна? ¹⁾

¹⁾ Тоб-то: Денікин, Петлюра й Скоропадський.

Для багатьох в тямку далися екзакуції.—

Пришлі гайдамаки
Із Петлюрою ;

Засвістали шомпола
По- за шкурою ¹⁾.

Є про Петлюру й інші частушки — прихильні до нього
й ворожі до радянської влади.

Приїхали гайдамаки
І с Петлюрою,
Всім забігали мурашки
По- за шкурою.

Гей, советская власть
Нос повесіла ;
Как Петлюра пішол—
Стало весело.

У Києві дощ іде,
А в Полтаві слизько ;
Гей, тікайте, комуністи,
Бо Петлюра близько.
Чуєш, сурми заграли —
Це Петлюра йде ;
Утікайте, жидочки,
Бо трясця вам буде.

Доля посміялася, й трястися довелося самим прибічникам
того Петлюри, бо він зійшов з обрїю. Це теж закріпила відпо-
відна частушка партизанського походження.

Будьоновець на конє,
А жид у кареті ;

А біднії партизани
Сидять в очереті.

Їм можна приписати й такий куплет.—

Ох, яблучко,
Українське,

А ззість тебе
Рило свїнське.

Є й пісні окремих петлюрівських загонів, з автокефальним
уклоном :

Ходе Хмара по діброві,
За ним хлопці молоді,—
В отамана чорні брови,
Ще й пістолі золоті.

Отаман наш молоденький,
Та не бійсь нікого,—
Ой, звернулась наша Ненька
До самого бога ²⁾.

У протилежність цим пісням серед селян можемо почути
й інші цілком.

От, напр., зразок старої пісні на новий лад, що записаний
у Лубнях на Полтавщині студ.-робф. ХТІ, Кушенком, 20 р. :

¹⁾ Записано від І. Звигольського, 17 р., у Полтаві. (ГПШ).

²⁾ Пісня банди отамана Хмари, що був на Чигиринщині та Черкащині
в 1920—21 р.р. у Холоднім Яру. Записав Ів. Шевченко, у 21 р.

І шумить, і гуде,
Петлюра пана веде,—
А той мені панок польський
Самостійну здобуде.

Обіззався польський пан:
Ласий тут землі шматок,
Ой, поділимо, Петлюра,
По братерські її вдвох.

Що ж, ділить, так ділить,
Симон йому бубонить,
Здирай з хама першу шкуру,
Я на другу маю хить.

Селянин — неборак,
Як почув що буде,
Схопив вила і рушницю,
Пригадав, що він козак.
Як сказав, то й зробив,
В домовину положив
Пана ляха і Петлюру,
І хоч-би ж то затужив.
Взяв він пана в тиски,
А Петлюру за виски;
Та й здавив, аж затріщали
У союзників кістки.

Та доба відбилася й на сем'йовому побуті, вносячи иноді до нього партійну дизгармонію.

Я на лавочке сіжу,
А на ветке птічка;
Мой мілий гайдамака,
А я большевічка.
Я на бочке сіжу,
А під бочкой птічка ...
Мой муж гайдамака,
А я большевічка.

Я на бочке сіжу,
Ходит сбоку качка,
Мой муж большевік,
А я гайдамачка.
Я на бочке сіжу,
А під бочкой качка;
Мой муж гайдамака,
А я гайдамачка і т. п.

Надзвичайно легка римовка давала змогу утворювати самі різноманітні комбінації, з невеликими лише одмінами в змісті.

ДЕНІКИНЩИНА

Денікинський рух змальовується в народній творчості безсторонньо, а то й зовсім неприхильно.

В окремих місцевостях одмічені повстання проти денікинців,

Баштанка¹⁾ горить,
А Привольну видно;
Проїграв Тур Баштанку,
А Турові стидно.
Баштанка горить,
І Жабкину²⁾ видно;
Всі дінікінці сміються,
Ванькі Туру³⁾ стидно. (Г).

А в Баштанці гуде,
Ехо роздаєся,
Ваньку Тура вбили
Все село смієся. (Г).
Ох, яблучко,
Половиночка,
Лежить Ванька обгорілий,
Як картиночка. (Г).

¹⁾ Село на Херсонщині.

²⁾ Станція у 8 в. від села.

³⁾ Селянин із Баштанки, що підняв невдале повстання проти денікинців у 1919 р.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Історія цього Тура зафіксована і в інших місцевих приказах, як, напр.,—

А в Тура мала сила, Деникина упустила. (Г).

Таке неприхильне до цього повстання відношення пояснюється його невдачею, яка мала наслідком знищення пожежею села й смерть самого Тура.

Уїдливо звучить харківська частушка :

Обез'яна, перевернісь	Как Денікін шол на Харьков
І покажі бесплатно,	І тікал обратно.

Ворожість до денікинців ще ясніше почувається в других частушках.

Параход ідьоть	Я на бочке сижу,
Водокольцями ;	Полна бочка гвоздей ;
Будем рибку кормить	До Денікіна ідуть
Добровольцями ¹⁾ .	Только грабят людей.

При боротьбі доля обличчям поверталася до обох сторін :

Я на бочке сижу,	Утікайте, комуністи,
А под бочкой слизько ;	Бо Деникин ⁴⁾ близько.
Тікайте, денікинці,	У Києві дощ іде,
Бо комуна близько.	А в Полтаві слизько ;
А в городі ²⁾ дощ іде	Утікають денікинці
А в Жидівські ³⁾ слизько ;	Бо большеаки близько.

Нешасливий фінал генеральської авантюри, що його на свої очі бачило місцеве населення Херсонщини, залишив по собі слід у цілій пісні.

Буржуї ви, буржуї,	І вместе чай пілі ;
Готовте ж...	І вот уж напоследок
Тепер наше право	Казакі от ніх ушли,
І наші закони.	А красние їм после
Буржуї все горділись :	Пльоточок далі. (Г).
Кадети к їм пішли ;	

¹⁾ Але є й другий варіант.

Ой, ідьот пароход
Та й до голой пристані (біля Херсону) ;

Будем рибку ми кормить
Комуністами.

²⁾ Миколаїв.

³⁾ Колонія Добра, за 8 в. од Баштанки.

⁴⁾ Або : Петлюра.

Сподвижники Денікіна теж де - які попали до пісні :

Май - Маєвскій генерал,
Он робочім часто угрожал
«Я подавлю вас, как мишей»,
Но вдруг услышал песню латишей:
«Маєвскій, ша,
Возьми полтона ніже;
Брось робочім угрожать,
Не подсаживайся ближе,—
Всьо равно тебе не здобовать».

Її співали робітники в Харкові.

МАХНІВЩИНА

Велика кількість частушок присвячена махнівщині. Махно в них іноді виводиться, яко борець проти контр-революції, — ним він де-який час і був у 1918 — 19 році.

А наш батько Махно	Він кадетам у погони
Своє діло знає:	Гвозді забиває. (Г).

Видно, що подеколи вони склалися просто співучасниками його, що поділяли з ним награване.

Гоп, кума,	Ой, у батька Махна
Не журись:	Золотії гори;
В Махна гроші	А кадети дураки
Завелись. (Г).	Б'ються за погони. (Г).

Та-ж прихильність до нього почувається і в інших частушках.

Ой, яблучко, З листочками ¹⁾ ; Іде ²⁾ батько Махно З синопками. (Г).	Ох, яблучко, Половиночка; Іде батько Махно, Як картиночка. (Г).
Ой, яблучко, Із цвіточками; Іде батько Махно Із діточками.	Ой, на горі мак цвіте, А в долині кури; Іде батько Махно, Папириси куре.

¹⁾ Або: з цвіточками.

²⁾ Іноді: прийде чи утік.

Але іноді він зустрічає й осуд:

Озьорка ¹⁾ горить,
Вокзалу не видно;

Махно підпалив,
Як йому не соромно.

У частушках захована також і антисемітична й анти-
радянська суть махнівського руху:

Ой, яблучко,
Розсипаєся ²⁾;
Махно жида загнуждав ³⁾
Ще й катаєся. (Г).

Я на бочке сіжу,
А под бочкой слизько;
Ой, тікайте, жида,
Бо Махно близько.

Батько Махно дав приказ
Ко всьому народові:
Бий комуну, реж жидов,
Защищай свободу ⁴⁾.

Що в Долинські ⁵⁾ дощ іде
На Знам'янки слизько;
Мажте п'ятки, комуністи,
Бо Махно вже близько. (Г).

Не міг цей розбишака-анархіст бути в погодженні й з
Петлюрою:

Я на бочке сіжу,
Бочка вертиться;

Записався до Петлюри,
Махно сердиться.

Багато частушок про нього доводиться чути й таких, що
пішли від куплетистів, од яких їхне книжністю:

Махну я желяю
За его сноровку,

Чтоб надел на шею он
Толстую веревку й т. д.

ПОЛЬСЬКИЙ НАСТУП

Напад, зроблений на Україну поляками в 1921 р., залишив
по собі теж де-який слід:

На дворі бушує в'юга,
А того й не очікував;
Появився с Петлюрою
Пан Пілсудський, фельдмаршал.

¹⁾ Базар у Катеринославі. Запис. від Гр. Епіка, 21 р.

²⁾ По другому варіанту: наливаєся.

³⁾ Або: осідлав.

⁴⁾ Зап. Ів. Шевченко на Катериносл. в 1922 р. від маленької дівчини
на селі.

⁵⁾ Станція.

Наші пушечкі
Как загрохалі,
А в окопах пани
Только охалі.

Мать — бабушка, крічат,
Іспужаліся;
Із окопов пани
Разбежаліся.

У поляков в руках
Флагі белиє,
То здаваться хотят
Часті целиє.

Ой, Пілсудський, змія подколодная,
Скоро будет у вас власть народная;
Власть народная, но не панская,
А рабочая власть і крестьянская.

Далі азбушку ми їм
Не напрасную,—
Стройте, братци, скорей
Польшу красную і т. д.¹⁾

В цьому циклі частушок, дуже поширених на Поділлі, мало оригінального, — вони є переробками з Дем. Бідного й ин., що пішли від червоноармійців. Оригінальний, певне, слід ця подія залишила на Правоберіжжі, але записів відтіля доки нема.

ЧАСТУШКИ ПРО РАДЯНСЬКУ ВЛАДУ

Відношення пасивної маси до радянського уряду, до комуністів, иноді прихильне, а то байдуже чи й вороже, риси сучасно-побутові відбилися в масі частушок також. Мабуть чи не найбільше їх присвячено цій добі, добі комуністичної революції. В них бачимо симпатії й антипатії до неї.

В них зафіксовуються певні менти політичного життя, різні перевороти, що в такому великому числі відбулися за роки революції на Україні.

Ой, яблучко,
Розсипаєся;
А Советская власть
Ворочаєся.

Ой, яблучко,
Покотилося;
А Советская власть
Утвердилася²⁾.

¹⁾ Записано в Полтаві від Звигольського (ГПШ) в 1923 р.

²⁾ По другому варіанту: провалилася.

Іноді відмічаються переходові менти, коли країна стояла на бездоріжжі :

Ой, Україна, розукраєна,	Нет хазяїна ¹⁾ :
Чом у тебе, Україно,	Комуністи, бандісти, буржуазія.

Міркування й сумніви обивателя в ній можна почути.—

Я на вулицю вийду,	Чего Троцькому везьот
Красний флаг викину ;	Больше, чем Денікіну.

Побут початку революції іноді малюється. От частушка, що її співали в Харкові у 1919—20 роках :

Мой міленькій в совете заседаєт,	Буржуєв грабіт, убиваєт,
Он соціальний депутат ;	Он носіт шпалер ²⁾ і мандат.

Соляна монополія викликала свою частушку.—

Ой, яблочко,	А советская власть
Малосольное ;	Малохольная.

Це жартівлива частушка, з улюбленим у Харкові (на Журавлівці) слівцем «малохольний».

Неприємні для несвідомих селян хлібні податки викликали до життя частушки, що по них можна бачити, як вони собі уявляли їх призначення :

Не дивіться, братани ³⁾ ,	Мужики нароблять хліба,
Що ми комуністи ;	А ми будем їсти.

Єсть частушки, що стосуються взагалі до поширених за революційні часи при всіх владах явищ :

Ох, яблочко,	Подай деньги на лопату
В революцію ;	В контрибуцію.

А от і доба розскукування :

Ой, яблочко,	Ой, яблочко,
Что за нація ;	Наливається ;
Надоїла куркулям	А советська власть
Конфіскація.	Наживається.

¹⁾ Або : А чого-ж у тебе три хазяїна :

²⁾ Револьвер.

³⁾ Або : Не дивися, Сорка...

Спекуляція, так поширена за недавні роки, оспівана теж.—

Я на полке сіжу
Ножкі свесіла;
Два рази провезла,
Стала весела.

Спекулянт, спекулянт,
Чого задайошся;

Два рази провезьош,
Третій попадьошся.

Спекулянт, спекулянт,
Спекуліруєт;
А советська власть
Реквізіруєт.

Досить багато є спекулянтських пісень. От, напр., пісня про сіль спекулянтів, що її співали на мотив: «Смело, товарищі, в ногу», записана від В. Вражливого, 20 р. (Харків).

Вишли ми із вагона,
Соль отобралі у нас;
Вот вам свобода,
Вот вам советская власть!

Довго держалі в чека,
Довго снімалі допрос,
Солі всьо-же не дали
І показали нам нос.

Є й спеціальні цікли частушок, як от, скажемо, пісня підсудного червоноармійця:

Гей, яблочко,
Куда котішся;
Жизнь моя развесьола
Не воротітсья.

Не сидеть уж мне в совете,
В красной гвардії;

Прітянут меня к ответу
В калігардію.

Уж не пить мне денатуркі
І спиртовочкі,
Не стрелять мне больше сдуру
Да с винтовочкі. і т. д.

(Запис. Симанців, 28 р., у Харкові).

Є також довга частушкова пісня шахтюрська, поширена на Катеринославщині, що, звичайно, співається під гармонію й починається словами:

«Шахтюр голий
Шахтюр босий

Шахтюр курить
Папироси»...

Іноді відбивається в таких частушках і радянський столичний побут.

От обеда в главстоловой
Главживот мой бесітсья;

Ви мне дайте главверьовку,
Чтоби главповесітсья.

Ці глав'и й губ'и часто фігурують і в народніх анекдотах.

Є частушки й антирелігійного змісту, яко наслідок порушення старих основ.

Ох, бог, ти наш бог,
Что ти ботаеш:

Ти на небе сидіш
І не работаєш.

Голод запам'ятала теж одна з новітніх пісень, походженням, здається, з Одеси, відкіля багато пішло їх російською мовою з домішкою слів жаргону «блатних» (шамовка, шамать, дікохт і ин.).

Настало горе да русскому народу,
Над нами шутку затеяла природа,
Что всьо лето не бил ні дождь, ні гром,
А на полях хоть покати шаром.
Все люді мрут с голодухі, точно мухі,
І вместо хлеба оні шамают макухі,
І пожірают оні любую дрянь
Везде голод, где только ні глянь.

Приспів:

І в Ростове і в Тамбове,
В Кубані, в Астрахані,
В Ялте, Балте, даже в Галте
С голодухі прямо умірают.
Ой, спасібо вам за урожай.

* * *

Ми тут наводили частушки й пісні переважно політичного й соціального характеру, мало торкаючися побутових, які теж мають свій інтерес і можуть бути темою для окремої розвідки.

Зрідка тільки відмічали ми, де й від кого записані частушки. Вони в більшій мірі, ніж що инше, продукт колективної творчості, де в старі форми вкладається новий зміст. Часто лишається паралелізм межи природою (яблучко чи кислиця) й життям. Але останнє дуже мінливе, тому друга половина частушки, пристосовуючися до сучасних обставин, може часто бути протилежною по змісту такій - же иншій.

Поширення частушки, «яблучка» остільки велике, що де - ким із знавців їх на Україні зараз налічується до 60 ціклів по 12 - 20 куплетів у кожному, об'єднаних тою чи иншою темою (крім розглянутих вище, є ще, наприклад, матроські, чекістські й др.). Частушка дуже поширена тому, що вона є найзручнішою формою для виявлення різних почуттів і настроїв. Вона має свої трафаретні й прості засоби римування й заміन кінцевого слівця або всього вислову в другому рядку («качка», — «шклян-ка», — «спекулянтка», — «гайдамачка»; — «покотилося», — «утвердилася»); і цим набірає права досить широкого вар'їрування другої половини — про дійсних людей і події. У 1918 — 19 р. вона

була майже єдиним видом сучасної народньої творчості. Завміраючи зараз, «яблучко», частушки, особливо в фабричних районах, що мало їх поважали, замінюються або старими піснями, або новими літературного походження, як частушками, так і піснями.

У Харкові благбаз і вулична публіка зараз чомусь особливо кохається в пісні темних шарів — «Чук-чук-чірара».

«Пару коней я украл,
На Холодную попал, чук...» і т. д.¹⁾

Вона й подібні їй («Пісня Шнеерзона», «Ципльонік жареной») виступають поруч і на заміну «Яблучка», хоч і до них ставляться виконавчі, як до несерйозних дрібничок, забавок:

«Позабавіть вас хочу	Как народ на Україне
Красніми частушками;	Занят безделушками».

Так починається один із циклів частушок, що ілюструє відношення до них.

Іноді частушки і в народніх устах мають ясно виявлений штучний характер. Це буває тоді, коли їх переймають од куплетистів (Кара-Дмитрієва, Хенкіна, Рассатова й др.) по театрах. Їх не можна брати до уваги, хоч факт поширення свідчить за де-яку їх життєвість.

Можна одмітити, що виходять такі частушки порівнює рідко від свідомого фабричного робітника чи селянина. Творцями їх здебільша є здекласований елемент або т. з. люмпен-пролетаріят, якому байдуже про що співати, аби в цій неглибокій пісні було трохи сміливості, молодечтва, жарту, якогось протесту, що він ні до чого не зобов'язує. Тому частушка й є здебільшого двохбокою, такою, що її зміст легко перевернути на протилежний. Маса червоноармійська зараз до таких пісень не звертається, хоч нею й матросами був положений початок революційній частушці — «яблучку». Вона пішла з крейсера «Алмаз», який курсував на Чорному морі біля Миколаєва — Севастополя, що на ньому була в 1917 р. матросами-чекістами переведена судова розправа з білими офіцерами й місцевою буржуазією.

Тоді була складена велика частушкова пісня на 24 куплети з таким початком:

Ох, яблочко,
Куди котішся,

Попадьош на «Алмаз»
Не воротішся.

¹⁾ Холодна гора, — місце знаходження харк. в'язниці.

Роками найбільшого розповсюдження частушки були 1918-20. Але вона твориться й зараз. Недавно мені довелося записати в Харкові від робфаківця Х. Т. І.:

Ох, яблучко,
Куда котися;
А буржуям в Германії
Робочої крові хочеться.

Ох, яблучко,
Куди котися;
А фашистам в Германії
Багнета хочеться.

Поширеність частушки викликала за останній час де-кілька збірок частушок, призначених для широкого вжитку. Але ці пісні частушки — російські ¹⁾, а до того ще часто й літературного походження, зложені для комсомольської молоді ²⁾.

Видруканих збірок українських частушок і сучасних пісень взагалі, комуністичних зокрема, ми ще не маємо. А тим часом матеріалів уже є для цього на місцях досить. Частина останніх (біля сотні із тисячі зібраних пісень), що являється витвором революційної української молоді, друкується зараз у виданні Центр. Комітету Комсомола, при найближчій участі «плужанина» Ів. Шевченка.

НОВІ ПЕРЕРОБКИ СТАРИХ ПІСЕНЬ

Свідомість маси опреділюється могутньою хвилею пісні революційної, що являється конгломератом народньої й літературної.

Одним із поширених тепер видів народньої творчости є колядки й щедрівки, не ті побожні, давно відомі всім по етнографічних збірках, а нові, що змістом цілком підходять до нашої пореволюційної сучасности, хоча часто є просто переробками старих.

При утворенні їх не обійшлося без значного літературного впливу. Але сама ідея виникла на селах, відкіля одержані були «Селянською Правдою» й перші записи таких творів. Поширені й народні соромицькі пародії на колядки (напр., «Бігла кізонька» й інші), що зовсім не надаються до друку. Переведена в 1922 — 3 р. Різдвяна антирелігійна кампанія поновила, і часто дуже вдало, зміст найбільше поширених колядок і щедрівок. Тоді, наприклад, вийшли збірки «Різдвяний вечір» у Харкові, «Нове Різдво» в Полтаві. У першій 9-24 сторінки, у другій 57-68 ст. відведені

¹⁾ «Красная тальянка». Избранные деревенские частушки. Составил А. Жаров. Издательство «Молодая Гвардия». М. 1923. 48 с. in 8⁰.

²⁾ а) «Красная гармоника». Комсомольский песенник. Составили Юфко, Байтальский, И. Микитенко, И. Вершинин. Изд-во Одесского Губкома КСМ. Одесса, 1923, 20 с. in 8⁰. б) Василий Князев. Современные частушки 1917 — 1922. Госуд. Изд-во М. - ПГ. 1924, 76 с., in 16⁰.

червоній колядці й щедрівці, що в утворенні їх взяли участь поети — плужане І. Сенченко, І. Шевченко, А. Панів, Гр. Епик, В. Різниченко, Д. Коваленко, також В. Поліщук та інші. Тут знаходимо колядки «Нова рада стала», «Добрий вечір тобі, вільний пролетарю», «Що в бідака Йвана та один синок», щедрівку «Ходив, походив місяць по небі» та ин. Ідея оказалась життєздатною, — вона на місцях привилася й поширилася, іноді пісні були змінені, як це властиво пісні масовій і повернулися в нових варіантах. Правда, де-кому було неприємно почути в колишній побожній щедрівці:

«Радуйся, земле! Праця волю здобула!
Нам не треба панства — катівства лихого.
Нам не треба бога, і попівства не треба, —
Ми чекаєм щастя від праці, не з неба («Н. Р.», 61 с.) і т. п.

Та на всіх не догодити. Святочні пісні — для молоді, і вона їх прийняла радою душею.

Найбільше поширена зараз пісня — гімн, «Інтернаціонал», не міг не викликати на себе місцевих, то революційних, то бандитських пародій — переробок, що виконуються на той-же мотив. Їх відомо по записках біля 20. Наводимо для зразку два, записані на Київщині в жовтні 1923 р. С. Пилипенком:

БАНДИТСЬКИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ

Повстаньте, Хоцьки і Пологи ¹⁾,
Ідїть до Рубана Сашка;
Куліш Петро ²⁾ тепер нам не товариш,
Бо він жидівська слуга.

Пісня складена рубановцями.

НЕЗАМОЖНИЦЬКИЙ СКОПЕЦЬКИЙ ³⁾ ІНТЕРНАЦІОНАЛ

Повстань-же, хутор Борошняний,
Ще й самостійні Хоменки;
Цілець тепер вам не товариш,
Ідїть до Ціви Василя.
А Ціва вас вже відцурався,
Бо в нього лиса голова,
То йдїть д'Олекси Солов'я.

¹⁾ Села близько Переяслава, звідки походив Рубан, б. воєнком, потім бандит.

²⁾ Куліш — теж воєнком, що боровся з Рубаном; жонатий на єврейці.

³⁾ С. Скопці — того-ж району; близько них х. Борошняний, де живуть Хоменки самостійно. Цілець — куркуль місцевий. Ціва — старий незаможник. Соловей — молодий, активіст.

Конструкція його та - ж, що й попереду.

Є й спекулянтський інтернаціонал що починається словами :

Повстаньте, братця спекулянти, Подводчики нас дожидають
Товар уже давно готов; І будем ехати на Крилов ¹⁾).

Серед українського робітництва на заводах у Москві були поширені слова «Інтернаціоналу» на українській мові ще в 1917 р.
Вони трохи змінені, порівнюючи з перекладом М. Вороного.

Вставай, громадо робітнича, Позбудеться ярма тяжкого
Весь світ голодних і рабів! Уся сім'я пролетарів... і т. д.

Видно, що переклад був зроблений самотужки, хоч і більш-менш точно (запис його дав мені робітник Р. Добрускін, 33 р. з Харкова).

* * *

Зараз помітна течія колективізму серед молоді. Постійне перебування разом у гурті, чи на праці, чи при участі на святах або у всеобучі, вимагає розваги в формі пісні, дружньої, бадьорої, свіжої й революційної. Зараз уже їх можна почути на вулиці в устах спартаківців, студентів, комсомольців, червоноармійців.

Коли раніше пісня чаще пригинала голову до землі, ніж піднімала її, зараз навпаки — вона тягне кожного вперед.

Коли раніше Гаркуша й Кармелюк без слави помірали, — зараз герой багатьох сучасних пісень-дум — Віт. Приймак стає, повернувшись із Сибіру, осередком, біля якого організуються полки червонців, що з боями проходять Україну «від Дону до Сяну». Він і його сподвижники стають героями і, як каже поет про них, ще довго

«Малі діти скрізь будуть співать
Про геройські славні дні,
Як боролися з панством проклятим
За кращую долю вони» ²⁾).

Зараз ми чуємо багато цілком нових пісень, невідомих минувшині. Сучасні поети, композитори, а то й самі селяне та робітники складають їх. Це є часто вже гімн перемозі.

¹⁾ Олександр. повіту на Катеринославщині.

²⁾ Збірн. «Кр. А р м.» X. 1923, 32 с.

«З нами ідуть, хто давно показав
Тую волю, як сонце вгорі,
Нас вітають робочі далеких держав.
Нам складають пісні кобзарі»

Але це не старі кобзарі. Це поети нашої сучасности.

У Полтаві Гр. Епік видає в 1923 році збірку «Червона Кобза», з сюжетами дум із борні з білими корпусу червоних козаків Приймака. В. Поліщук у Харкові випускає «Думу про Бармашиху» із неможливого життя. З'являються окремі думи про Приймака, що поширюються, яко народні.

Але їх співають порівнюючи мало, за винятком хіба фахових кобзарів.

Забуваються пісні про «турецьку неволю», бо її затінює нова ляшсько-панська неволя в Галичині; про Дніпро, бо він уже «не реве й не стогне»,— хочеться чогось росяно-свіжого, оновленого, і от чуєте:

«Не пора, не пора, не пора
Грубих трутнів на плечах носить;
Довершилась робітникам кривда стара,
Нам пора вже на себе робить».

Слухаєте й не почуваете якоїсь натяжки, що є в первісному тексті. Або давно вже вам приївся необачний Сагайдачний із своєю незапаленою люлькою, а тут лунає:

«Ой, на горі та женці жнуть, По-над самим Збручем
А по-над кордоном, Козаки йдуть...»

І те й не те, що було в старій пісні, і якось радісно за молодь,— вона не механічно повторює старовину, а перетравлює її душею й мозком, освідомлюючи життя сучасности й владно вливаючи свої переживання в нові пісні, маючи на своєму прапорі гасло:

«Будем боротись і працювати,
Щоб було жить всім миліше.
Нас міцно з'єднує доля спільная
І кнут, і труд, і піт, і неволя...»¹⁾

Вона буде боротися за вільну працю, братерство й волю, за зорі нового життя, а пісня дасть їй насолоду, увіллє енергію, з'єднає, надасть ритмичну окрасу фізичній і духовій праці та здобуткам, зміцнить віру в свою перемогу і цим наблизить останню.

¹⁾ В. Сосюра, тамо-ж, 33 с.

Коли пісня українського народу раніше була переважно сумною, бо важким було його життя під гнітом визискувачів, то зараз вона стає веселою або серйозною й рішучо-надійною. Вона стверджується оточенням, життям, новим світоглядом і наукою.

Зараз поширені переробки пісень «Січ іде», «Лугом іду», «Ой, у полі жито», «Ой, по конях сіли хлопці волю здобувати» — на мотив «Засвистали козаченьки». І це не є щось нав'язане зовні, наказом переведене. Така пісня, йдучи в маси, іноді змінює свій мотив і зміст, серед них живе й повертається оновленою, з невідомими раніше приспіваними, вигуками (напр., «дайош» у пісні «Гей нумо, хлопці, славні комсомольці» і т. п.). Так було недавно з одною піснею поета І. Шевченка. Кореспондентом харківського часопису «Коммунист» вона була записана в коші червоного козацтва і видрукована якою нова, будучи власне, лише переробленою¹⁾. Цю нову пісню творять часто й селяни. Недавно (21-го вересня 1923 р.) в Кременчуцькому часопису «Дело Революции», ч. 223, було видруковано записану зі слів незаможника В. Лисенка, пісню — продукт колективної селянської творчості села Веселой Долини, присвячену Комітету Взаємодопомоги на селі. Наводимо її безо змін:

Ой поспіло в мене жито,
Треба стало жати,
Я вдова; а косаря
Де мені шукати.

Пішла я до куркуля
Щиро попрохати,
Щоб дав мені з кіньми жатки
Моє жито зжати.

Говорив мені куркуль:
— «Не турбуйся, вдово!
Зіжну жито ще опівдні,
В мене чесне слово».

Сонце на захід звернуло,
А жатки немає.
Вітер віє, повіває,
Жито оббиває.

Ждала, ждала обіцянки,
Та й плакати стала,

Та почула «допомога»,
Моє жито зжала.

І скосила, і звозила,
І в стіжечок склала,
Й мене, бідну удівоньку,
Щиро привітала.

Моє жито вже в стіжечку,
Час вже молотити,
А я — вдова, стара й хвора,
Що мені робити?

Знов пішла до куркуля
Та й стала прохати,
Чи не можна-б молотити
Машину узяти?

Обіцяв-же той куркулик
Жито змолотити,
Ждала його, не діждала,
Знов стала тужити.

¹⁾ На слова: «Гей, нумо хлопці».

Де взялася «допомога»,
Жито змолотила,
Вона мені, удівоньці,
Все добро зробила.

Кляті дуки — всі набожні,
Сорому - ж не мають,
Вдовам, сиротам бідняцьким
Не допомагають.

Багато таких пісень було друковано в полт. часопису КСМУ «Червоний Юнак», харк. «Молодому Селі». Вони надсилалися з місць переважно селянською молоддю. Мотиви при виконанні їх часто використовуються старі.

Ми зробили тут тільки невеличку спробу угрупувати матеріял нового часу, переважно походженням з України, що не надається ще до учоту, тим менше можна з нього робити якісь певні й широкі висновки, — бо занадто його мало.

Черговою справою наукових інституцій і окремих осіб є збирання таких пісень у як-найбільшій кількості, з точною їх передачею (в звуках, жаргоні, мотивах, з коментаріями).

За одне із своїх завдань спілка селян. письменників ставить збирання, з'єднання, дослідження й видання цих виявів народної творчості (матеріяли можна надсилати до Харкова на адресу редакції «Селянської Правди», для «Плугу»).

Вони стануть за одно зі джерел для історико-соціологічної характеристики пореволюційної доби, не говорячи про їх літературну вартість. Само собою, що записувати треба все, що співають, особливо в фабрично-заводських і селянських районах, незалежно від революційности чи контр-революційности змісту.

«Ніяка ідеологія не в силі перейти до практичного життя без мистецького її доповнення», — ця думка одного критика з «Музагету» має рацію і зараз переводиться спільною творчістю пролетарських мас, що їх історія й Жовтнева Революція видвинули на перше місце в житті нашої Республіки.

Дисонанси, що наводилися вище, не ослаблюють, а посилюють вражіння міці, широчині, правдивості й непереможности соціалістичного руху. До нього вів увесь попередній розвиток соціальної й політичної пісні на Україні. Його стверджує й теперішня стадія її життя, коли вона зрушена з мертвої, як де-кому з дослідників здавалося, точки й відкрила нові обрії для себе.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Харків, площа Тевелева, 4. Тел. 8—35; 16—38

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Багалій, О. І., акад. і Яворський, М. І. Український філософ І. С. Сковорода. 58 стор., ціна 50 коп.

„В двох статтях положений основний камінь економічно-соціальному аналізу діяльності Гр. С. Сковороди (міс. Червоний Шлях).

Дорошкевич, Ол. 20—40-ві роки в українській літературі. 142 стор., ціна 40 коп.

Дорошкевич, Ол. Українська література в школі (спроба методики). З переднім словом проф. А. М. Лободи. 109 стор., ціна 40 коп.

Дорошкевич, Ол. Українська література. 486 стор., ціна 2 карб.

Плевако, М. Хрестоматія нової української літератури.

Том II. Від початку 88-х XIX ст. до останніх часів.

Рекомендована Голосоцвухом Наркомосвіти, як підручна книга при вивчанні української літератури в старших групах трудової школи. 528 стор., ціна 2 карб. 75 коп.

Сумцов, М., проф. Велетень думки і слова (С. П. Потебня). З портретом. 16 стор., ціна 5 коп.

Супима, М. Історія українського письменства (конспект). 40 стор., ціна 25 коп.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2-й Радянський провул., 2, тел. 15—82

Філії:

в Києві—вул. К. Маркса, № 2; Одесі—Пушкинська вул., № 1; Катеринославі—Садова вул., № 1; Москві—Луб'янський майдан, № 2/6; Ленінграді (Петрограді)—Проспект Володарського, № 28.

Торговельні контори:

у Вінниці—Ленінський пров., № 7; Житомирі—Михайлівська, № 21; Подставі—Ріг Жовтневої та вул. Котляревського; Чернигові—Шосейна.

Агентства і контрагентства:

в Алчевську, Олександрівську, Ахтирці, Бахмуті, Білій Церкві, Бердичеві, Гадячі, Градижці, Дебальцеві, Єнакієві, Запоріжжі, Звенигородці, Зінківі, Золотоноші, Кам'янець-Подільському, Каховці, Кобиляках, Конотопі, Константиновці, Королівці, Кременчуці, Лебедині, Лубнях, Мелітополі, Могилів-Подільському, Новоюріївську, Новомосковську, Новгород-Волинському, Миколаїві, Павлограді, Переяславі, Первомайську, Прилуках, Проскурові, Радомиселі, Ромнах, Ростові н/Дону, Синельникові, Сквирі, Слав'янську, Сміді, Снівську, Умані, Херсоні, Хоролі, Фастові, Черкасах, Шепетівці, Юзівці та по інших краєвих містах України.

2632

13A

ISI 2632y